

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051] :78

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-209-39-42

ЗАЙЦЕВА Алла Віталіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри

педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства

Українського державного університету імені М. П. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-6284>

e-mail: alla_diez@ukr.net

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Актуалізовано проблему підвищення якості підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін у контексті парадигмальних змін у системі сучасної мистецької освіти. Обґрунтовано значущість культурологічного спрямування як основи модернізованого розвитку мистецької освіти. Мета статті полягає у визначенні провідних тенденцій удосконалення мистецької освіти в контексті сучасних вимог, врахуванні об'єктивних соціокультурних засад розвитку мистецтва, актуалізації сутності феномена художньо-комунікативної культури майбутніх фахівців на рівні парадигмальних трансформаційних процесів у системі сучасної мистецької освіти. Представлено феноменологію комунікації в художньо-освітній проекції як вектору гуманістичної спрямованості суб'єктів взаємодії з мистецтвом на усвідомлення і корекцію власного суб'єктивного розвитку. Акцентовано увагу на гуманістичному векторі становлення «особистісних смислів» і творчої взаємодії викладача і студента у процесі спілкування з музичним мистецтвом, впровадженні екзистенційно-рефлексивного підходу до культурологічного розвитку особистості майбутніх фахівців. Проаналізовано цілісну сутність екзистенційно-рефлексивного підходу у просторі мистецької освіти як теоретичної основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Використано метод синтезу, що уможливило помірковане формулювання авторської дефініції.

Встановлено, що екзистенційно-рефлексивний підхід є системою науково-педагогічних установок, спрямованих на актуалізацію, конструювання і поглиблення тих взаємин у просторі мистецького діалогу, де найповніше реалізуються засади суб'єктності, взаємної цінності, взаємоповаги і співпраці. Вважаємо, що реалізація ідей екзистенційно-рефлексивного підходу до підготовки майбутніх фахівців в умовах євроінтеграційних тенденцій в галузі мистецької освіти уможливорює забезпечення гармонійного розвитку їх особистості, виступає універсальним механізмом розкриття духовного потенціалу суб'єктів художньо-освітнього процесу.

Ключові слова: *Європейський науково-освітній простір, сучасна мистецька освіта, майбутній вчитель музики, художньо-комунікативна культура, екзистенційно-рефлексивний підхід, фахова підготовка.*

ZAITSEVA Alla Vitaliivna –

Doctor of Pedagogy, Professor,

Professor of the Department pedagogy of art and piano performance

Ukraine State University named after MP Dragomanov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0986-6284>

e-mail: alla_diez@ukr.net

IMPLEMENTATION OF THE IDEAS OF AN EXISTENTIAL-REFLECTIVE APPROACH TO THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Attention is focused on the humanistic vector of the formation of "personal meanings" and the creative interaction of a teacher and a student in the process of communication with musical art. The significance of cultural direction as the basis of the modernized development of art education is substantiated. The purpose of the article is to determine the leading trends in the improvement of art education in the context of modern requirements, taking into account the objective socio-cultural foundations of the development of art, updating the essence of the phenomenon of artistic and communicative culture of future specialists at the level of paradigmatic transformational processes in the system of modern art education. The phenomenology of communication in the artistic and educational projection is presented as a vector of humanistic orientation of the subjects of interaction with art to awareness and correction of their own subjective development. Attention is focused on the humanistic vector of the formation of "personal meanings" and the creative interaction of a teacher and a student in the process of communication with musical art, the introduction of an existential-reflexive approach to the cultural development of the personality of future specialists. The holistic essence of the existential-reflexive approach in the space of art education as a theoretical basis for the formation of the artistic and communicative culture of the future music teacher is analyzed. The method of synthesis was used, which enabled a moderate formulation of the author's definition.

It has been established that the existential-reflexive approach is a system of scientific and pedagogical attitudes aimed at the actualization, construction and deepening of those relationships in the space of artistic dialogue, where the principles of subjectivity, mutual value, mutual respect and cooperation are most fully realized. We believe that the implementation of the ideas of an existential-reflexive approach to the training of future specialists in the conditions of European integration trends in

the field of art education makes it possible to ensure the harmonious development of their personality, acts as a universal mechanism for revealing the spiritual potential of the subjects of the artistic and educational process.

Key words: *European scientific and educational space, modern art education, future music teacher, artistic and communicative culture, existential-reflective approach, professional training.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Однією з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку вищої мистецької освіти є пошук нових підходів до підвищення рівня її відповідності викликам сьогодення. Варто відмітити наявність практичних зрушень щодо модернізації мистецької освіти на культурологічних засадах, зокрема: визначено освітні стандарти, що орієнтуються на художньо-культурний розвиток особистості; розроблено основи інтегративного мистецького навчання учнів, базовим стрижнем якого виступає культурологічний підхід. Під культурологічним підходом у мистецькій освіті розуміємо цілісну єдність домінуючих засобів забезпечення її ефективності на основі акцентуації гуманістичних, духовних цінностей людства у сприйнятті, інтерпретації та творенні мистецтва. Культурологічний принцип освіти «...орієнтує на врахування цілісної сукупності сучасних форм розвитку культури, що спонукає до осмислення учнями світу як культурологічної єдності ...» [8, с. 123]. Разом з тим, науковці зауважують про кризові явища в освіті, що є наслідком недооцінювання ролі культури, недостатнім врахуванням змін у її розвитку [9, с. 6-9]. Але, не зважаючи на суттєві наукові досягнення, дослідження соціокультурних аспектів трансформації мистецької освітнянської парадигми вимагає певного переосмислення освітніх ідей, концепцій щодо виховання цілісної особистості у просторі мистецької освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз перспективних напрямів трансформації сучасної мистецької освіти, теоретичний аналіз та узагальнення наукових праць комунікативного контенту, а саме: філософських концепцій (М. Бубер, М. Гайдеггер, А. Камю, А. Ленгле, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, К. Ясперс, В. Шлейермахер та ін.), психологічних механізмів педагогічного спілкування (Г. Балл, С. Максименко, Г. Костюк, К. Роджерс та ін.); культурологічних аспектів теорії комунікації (М. Бубер, Е. Levinas та ін.); праць сучасних фахівців у галузі мистецької освіти (Н. Гуральник, О. Єременко, А. Козир, О. Михайличенко, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, А. Растрюгіна, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Федоришин, О. Щолокова та ін.) засвідчує, що пріоритетними векторами становлення нової освітньої парадигми виступають феноменологічний, екзистенційний та культурологічний підходи, що сприяють підвищенню аксіологічної спрямованості освітнього процесу, зумовлюють його гуманістичну спрямованість.

Потреба в осмисленні екзистенційно-рефлексивної стратегії художньо-педагогічного спілкування як системи науково-педагогічних установок, що передбачає зустріч з іншим буттям, досягнення з ним духовної єдності у сумісній культуротворчості зумовлює мету даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У музичному мистецтві процес комунікації відрізняється своїми особливими специфічними характеристиками. Це пояснюється тим, що музична мова є символічною, невербальною. Поряд з цим, обов'язковим засобом художньо-комунікативних процесів є художня інформація, особливістю якої є її сприймання, що містить як раціональну (розуміння), так і емоційну складову – переживання відповідних почуттів, емоцій, станів. Якщо мислення, як загальна філософсько-психологічна категорія, є процесом відображення об'єктивної дійсності, то художня дійсність, як відображення перетвореної у художній творчості дійсності, є «...енергетичним смисловим середовищем між сферами буття і небуття» [4, с. 7-11]. В процесі такої взаємодії відбувається усвідомлення прагнення вийти за межі рольових відносин на духовний вимір спів-буття у художньо-комунікативному процесі.

Категорія «художність» у науковій літературі часто ототожнюється з категоріями «образ світу», «художня картина світу», зображені в мистецтві. На думку науковців, це «комплекс ... уявлень про світ, за допомогою якого свідомість людини упорядковує картину світу» [7]. У мистецтві, яке створює художню картину світу, ми говоримо про художню свідомість, що забезпечує процеси сприйняття та упорядкування уявлень про світ. Художня свідомість окремої особистості має своєрідний каркас «індивідуальної картини світу» – взаємопов'язану та емоційно забарвлену систему образів, – не тільки зорових, а й звукових, смакових, дотикових та ін. [7, с. 230-232].

Оскільки твір мистецтва є засобом комунікації (a mean of communication), за допомогою якого відбувається обмін (exchange) художніми цінностями (artistic values) між вчителем і учнем, важливо у процесі такої взаємодії створити умови для їх спільного «проживання» естетичної ідеї, мисленнєвого переживання та узагальнення етичних смислів, закованих у композиторському творі. У процесі співпереживання-осмислення відбувається художнє переплавлення їх емоцій і почуттів, які народжуються «тут і тепер» на уроці.

Поглиблення духовно-особистісних зв'язків з музикою, осягнення художнього світу певного музичного твору передбачає виявлення не тільки художньо-естетичної (об'єктивної), але й особистісної (суб'єктивної) її значущості, актуалізацію життєвого і музичного досвіду майбутнього вчителя музичного мистецтва. Якщо звукова матеріальність активізує когнітивні процеси у художньому спілкуванні, то вихід вчителя і учня у сферу асоціативних смислових зв'язків зі світом, що виходить за межі музики є комунікативно спрямованим процесом. Комунікативні зв'язки в цьому процесі розгортаються в кількох напрямках і можуть носити як синтетичний комунікативно-пізнавальний, так і

комунікативно-творчий характер за допомогою включення художніх емоцій-переживань, що відрізняються від життєвих емоцій високою інтелектуальністю.

Зокрема, академік І. Зязюн наголошує на закономірності зосередження в естетичному почутті, викликаному мистецьким твором, етичних норм та всіх психологічних складників людської духовності, завдяки чому сприйняття художнього твору, передусім через почуття і переживання особистості, дозволяє їй дійти до глибинних психологічних зрушень, очищення, катарсису, мотивованих ідеалів, життєвих цілей [3]. За концепцією І. Зязюна, «в якості одиниці аналізу емоційно-ціннісної свідомості варто взяти динамічні особистісні смисли й розглядати їх як індивідуальне відображення дійсності, що виявляє відношення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність і спілкування» [3].

Отже, у процесі осягнення художньо-образної основи музичного твору суб'єкти взаємодії не тільки виявляють ставлення до художнього змісту мистецького твору, а й безпосередньо переживають його, знаходячись у найінтимнішому духовному контакті з його буттям. На думку А. Ленгле, екзистенційний вимір духовності характеризується процесом актуалізації смислу буття (духу), що реалізується через самотворчість особистості [5, с. 73-76]. Оцінюючи культуру спілкування як специфічний людський спосіб поведінки, який забезпечує протікання процесу спілкування між людьми, вчені підкреслюють важливість етичного підґрунтя цього поняття [5; 6]. Ряд дослідників звертають увагу на те, що у міру включеності особистості у культурний контекст відбувається розвиток комунікативних здібностей особистості, які надають можливість користуватися культурними засобами спілкування і виступають особистісною, персоніфікованою формою культури спілкування [1; 7; 8]. Знайти вірну стратегію і тактику спілкування, осмислено проникнути в культуру співрозмовника (учня), зберігши при цьому свою самобутність, знайти спільну мову і ключ до вирішення комунікативних проблем може тільки той вчитель, який опанував як елементами комунікативності, так і досяг високого рівня розвитку самосвідомості, спирається на індивідуальну комунікативну стратегію взаємодії.

Варто зазначити, що з позицій сучасної духовно-діалогічної парадигми сутність художньо-комунікативної культури є віддзеркаленням внутрішнього світу особистості, багатства його змісту, що відображає життєві ідеали, спрямованість особистості на культуру її життєвого самовизначення. Від «хочу» і «ціную» залежить освоєння, привласнення культурного контексту, якість відбору культурних зразків взаємодії, які складають особливість будь-якого культурного феномена. Саме формування мотивів діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій, привласнення і освоєння базових художньо-комунікативних компетенцій, здатності до оцінки і рефлексії свідчать про сформованість художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, як динамічного процесу, що визначає

вектор його гуманістичної спрямованості на взаємодію з учнем, усвідомлену потребу у творчій взаємодії, як результату власного самопізнання і самореалізації [2]. У контексті парадигмальних змін, що відбуваються у системі сучасної мистецької освіти, застосування екзистенційно-рефлексивного підходу в процесі підготовки вчителя музичного мистецтва сприяє забезпеченню такого характеру взаємодії між викладачем і студентом, коли кожен із суб'єктів визначає позицію «Іншого» через віддзеркалення власних поглядів і переживань у світорозумінні і світовідчутті іншого суб'єкта спілкування. Викладач, який відчуває відповідальність за становлення «Я» студентів, має виступати таким «Іншим», який сприятиме синхронізації художніх переживань у кожній конкретній художньо-комунікативній ситуації освітнього процесу. Застосування означеного підходу дозволяє викладачу відкрити та реалізувати у процесі художнього спілкування унікальний та особистісний смисл мистецького пізнання як студентам, так і викладачам. Ефект резонансу когнітивних та почуттєвих реакцій вчителя і учня «тут і тепер» у певних психолого-педагогічних умовах мистецького спілкування розширює діапазон їхнього емоційного та інтелектуального взаємовпливу-взаємодії, сприяє культурологічним змінам в особистісно-психологічних якостях та художньо-комунікативних діях [2, с. 135].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже екзистенційно-рефлексивний підхід є системою науково-педагогічних установок, спрямованих на актуалізацію, конструювання і поглиблення тих взаємин у просторі мистецького діалогу, де найповніше реалізуються засади суб'єктності, взаємної цінності, взаємоповаги і співпраці. Відкриття (породження) «духовного смислу» («духу»), його актуалізація («духовність особистості») є, з одного боку, смислом художньо-педагогічного спілкування, з іншого – метою мистецької освіти. У статті з позиції екзистенційно-рефлексивного підходу розкривається сутність процесу формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики. Особливість даного процесу проявляється не тільки за допомогою зовнішнього педагогічного впливу, але й у формах екзистенціального проживання, переживання і рефлексивної фіксації суб'єктами взаємодії власних художніх смислів і цінностей в процесі спілкування з мистецтвом. Сутність екзистенційно-рефлексивного підходу, як теоретичної основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, полягає у визнанні і реалізації залежності між характером спілкування суб'єктів художньо-освітнього процесу та його результативністю; передбачає досягнення узгодженості ціннісно-смислових позицій викладача і студентів шляхом актуалізації їх внутрішньої свободи і відповідальності, усвідомлення образів власного і чужого «Я», здатності до співпраці на засадах рівноправного партнерства. Означений підхід, як система науково-

педагогічних установок, базуються на власному емоційно-чуттєвому, пережитому та рефлексивно зафіксованому художньо-естетичному досвіді суб'єктів творчої взаємодії, передбачає їх співтворчість, детермінується діалектичним взаємозв'язком особистісного і соціального, взаємозумовленістю і взаємовпливом суб'єктів взаємодії [2]. Спільне переживання художнього образу стає онтологічним підґрунтям активізації рефлексивної свідомості вчителя і учня, їхнього екзистенційного взаєморозуміння, сприяє синергії духовно-творчого перетворення.

Екзистенційно-рефлексивний підхід конкретизується у твердженнях, які спрямовують педагогічну стратегію формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва на забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки, досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» взаємодії та тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента, актуалізація єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва, а також передбачають орієнтацію на цінності «діалогу культур» [2].

Вважаємо, що реалізація ідей екзистенційно-рефлексивного підходу до підготовки майбутніх фахівців в умовах євроінтеграційних тенденцій в галузі мистецької освіти уможливорює забезпечення гармонійного розвитку їх особистості, виступає універсальним механізмом розкриття духовного потенціалу суб'єктів художньо-освітнього процесу.

З огляду на зазначене, перспективою подальших наукових розвідок вважаємо удосконалення методико-технологічних підходів до процесу формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва з метою використання більш складного психологічного нюансування комунікативних стратегій мистецького спілкування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гузій Н. В. Сучасні проблеми гуманітаризації професійної підготовки майбутніх учителів: Матеріали Українського наук.-метод. семінару. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. С. 73-76.
2. Зайцева А. В. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва: теорія, методологія, методичні аспекти: монографія. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 255 с.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
4. Кондрацька Л. К. Сучасні технології підготовки майбутнього учителя мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2003. № 8. С. 7-11.
5. Ленгле А. Person: Экзистенциально-аналитическая теория личности: сб. статей. М.: Генезис, 2006. 159 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. К.: Освіта Україна, 2008. 274 с.
7. Радчук Г.К. Ціннісні виміри підготовки фахівців гуманітарного профілю. Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні. Збірник матеріалів Другої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич, «Коло» 2005. С. 230-232.

8. Castells M. Communication power. Oxford : Oxford Univ. Press, 2009. 592 p.

9. Goldstein Th. R. Psychological Perspectives on Acting. Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts. Feb 2009. Vol. 3(1). P. 6–9.

REFERENCES

1. Huziy, N. V. (2014). Suchasni problemy humanitaryzatsiyi profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv [Modern problems of humanizing the professional training of future teachers]: Materialy Ukrayins'koho nauk.-metod. seminaru. Uman': FOP Zhovtyy O.O. S. 73-76. [in Ukrainian]
2. Zaytseva, A. V. (2017). Khudozhn'o-komunikativna kul'tura maybutn'oho vchytelya muzychnoho mystetstva: teoriya, metodolohiya, metodychni aspekty [Artistic and communicative culture of the future music teacher: theory, methodology, methodical aspects]: monohrafiya. K.: NPU imeni M.P. Drahomanova. 255 s. [in Ukrainian]
3. Zyazyun, I. A. (2008). Filosofiya pedahohichnoyi diyi [Philosophy of pedagogical action]: monograph : monohrafiya. Cherkasy : Vyd-vo CHNU im. Bohdana Khmel'nyts'koho. 608 s. [in Ukrainian]
4. Kondrats'ka, L. K. (2003). Suchasni tekhnolohiyi pidhotovky maybutn'oho uchytelya mystetstva [Modern technologies of training the future art teacher]. *Mystetstvo ta osvita*. № 8. S. 7-11. [in Ukrainian]
5. Lenhle, A. (2006). Person: Ékzystentsyal'no-analytycheskaya teoriya lychnosti [Existential-analytical theory of personality]: sb. statey. M.: Henezys. 159 s. [in Ukrainian]
6. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva. Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin [Theory and teaching methods of artistic disciplines]. K.: Osvita Ukrayina. 274 s. [in Ukrainian]
7. Radchuk, H. K. (2005). Tsinnisni vymiry pidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profilyu. Osobystist' u rozbudovi vidkrytoho demokratychnoho suspil'stva v Ukrayini [Valuable dimensions of humanitarian specialist training. Personality in the development of an open democratic society in Ukraine]. *Zbirnyk materialiv Druhoyi Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi. Drohobych, «Kolo»*. S. 230-232. [in Ukrainian]
8. Castells, M. (2009). Communication power. Oxford Univ. Press (p.123) [in English]
9. Goldstein, Th. R. (2009). Psychology of Aesthetics Creativity and the Arts. Vol. 3 (1). (pp.6–9). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАЙЦЕВА Алла Віталіївна – доктор педагогічних наук, професор, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства Українського державного університету імені М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: удосконалення методико-технологічних підходів до формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в умовах євроінтеграційних тенденцій в галузі освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZAITSEVA Alla Vitaliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy of Art and Piano Performance Ukraine State University named by M. Dragomanov, Kiev, Ukraine.

Scientific interests: improvement of methodological and technological approaches to the formation of the artistic and communicative culture of the future music teacher in the conditions of European integration trends in the field of education.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2023 р.